

БОЖХОНА ЧЕГАРА ПОСТЛАРИДА ФУҚАРОЛАР БИЛАН ИШЛАШДА ПРОФАЙЛИНГ УСУЛИДАН ФОЙДАЛАНИШ САМАРАСИ

Қодиров Мирзаакрам Собиржонович

Божхона институти Қайта тайёрлаш ва малака ошириш факультети
“Психологик тайёргарликни ривожлантириш” маркази бошлиғи, психология
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Мамаражабов Абдисамад Саидмурот ўғли

Сурхондарё вилояти божхона бошқармаси ходими ҳамда Ўзбекистон
Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги ҳузуридаги Ёшлар муаммоларини
ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти тингловчиси
abdusamad3918@gmail.com

АННОТАЦИЯ. Бугунги кунда ривожланган ва ривожланаётган барча давлатларда ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари томонидан ўз функционал вазифаларини бажариш давомида миллий ва глобал хавфсизликни таъминлашда, хавфларни мониторинг этиш учун психология усулларида бири бўлган профайлинг технологиясидан кенг фойдаланилмоқда. Шунинг учун муаллиф ушбу мақолада Ўзбекистон Республикаси божхона тизимида чегара божхона постларида хизмат фаолиятини ўтаётган божхона хизмати ходимлари томонидан фуқаролар билан мулоқот давомида профайлинг технологиясини қўллаш масалалари ҳақида сўз юритилган.

Калим сўзлар: профайлинг, психологик портрет, психологик кузатиш, сўров, чегара божхона пости ходими, хавфлар мониторинги.

EFFECTIVENESS OF USING THE METHOD OF PROFILING WHEN WORKING WITH CITIZENS AT CUSTOMS BORDER POSTS

ABSTRACT. Today, law enforcement agencies in all developed and developing countries are widely using profiling technology, which is one of the psychological methods for risk monitoring, in the performance of their functional tasks, in order to ensure national and global security. Therefore, in this article, the author talks about the issues of using profiling technology during communication with citizens by the customs service officers working at border customs posts in the customs system of Republic of Uzbekistan.

Keywords: profiling, psychological portrait, psychological observation, survey, border customs officer, risk monitoring

КИРИШ

Ўзбекистон халқи мустақиллик туфайли демократик давлат қуриш, иқтисодий ислохотларни амалга ошириш, тарихий хотира, қадрият ва миллий ўзликни англаш йўлида катта ютуқларга эришди. Республикамиз ўзининг юқори суръатларда ривожланаётган иқтисодиёти, ички хавфсизлиги, тинчлиги ва фуқароларининг тотувлиги билан сиёсий барқарор давлат сифатида жаҳон ҳамжамиятида обрў-эътибор қозонди. Истиклолнинг дастлабки кунларидаёқ, қисқа тарихий муддат ичида, Ўзбекистонда миллий божхона хизмати ташкил этилди ва унга ҳуқуқни муҳофаза қилиш органи мақоми берилди. Ўзбекистон Республикаси Божхона қўмитаси тизими учун малакали мутахассисларни тайёрлайдиган Марказий Осиёда ягона бўлган Миллий кинология маркази ва Божхона институти ташкил қилинди.

Божхона хизмати – давлат хизматининг муҳим таркибий қисмларидан бири сифатида ташкил этилган. У мамлакатимизнинг иқтисодий манфаатлари ҳимоясини таъминловчи идора ҳисобланади. Ватан ҳимояси осон иш эмас. Шу боис божхона ходимлари ақлан етук, жисмонан соғлом, ахлоқан пок бўлишлари лозим. Бунинг учун эса уларга, мутахассислик фанлари қаторида психология фанларини ўрганиш зарурати яққол кўзга ташланади. Замонавий кадрлар – малакали мутахассис сифатида ўзлигини, ўз қобилиятлари, индивидуаллиги, шахсий фазилат ҳамда хислатларини билиши, атрофидагилар меҳнатини оқилона ташкил этиши ва ижтимоий фойдали меҳнатнинг барча соҳаларида иқтидорли касб соҳиби бўлиб фаолият кўрсатиши шарт. Бу ўринда психология фанининг ўрни беқиёс [1].

Бугунги кунда юзага келаётган хавф-хатар ва таҳдидлар, аввало, гиёҳвандлик воситалари, халқаро терроризм, диний экстремизм, ноқонуний миграция, одам савдоси, ёшлар ўртасида халқимизга ёт ғоялар тарқалишининг тобора кучайиб бораётганлиги божхона органлари олдида ўз вақтида уларнинг олдини олиш ва уларга барҳам бериш бўйича янги вазифаларни қўймоқда [2].

МУҲОКАМА

Божхона постларидаги йўловчилар, транспорт воситалари, юкларнинг ҳажми ва иш юкламасининг юқорилиги товар ва транспорт воситаларини белгиланган тартибда тўлиқ божхона назоратидан ўтказиш имкониятини чегаралайди. Контрабандага қарши курашишни эса фақатгина объектлар бўйича мавжуд тезкор маълумотлар асосида ҳамда уларни ташувчиларни аниқлашнинг махсус усулларида фойдаланиш ҳисобига самарали ташкил этиш мумкин.

Гиёҳвандлик воситасининг кириб келиши хавфи юқори бўлган ҳудудлардан келаётган айрим йўловчиларни ҳамда юкларни алоҳида диққат-

эътибор билан кузатиш, ташқи белгилари бўйича шубҳали шахсларга диққатни жамлаш, шубҳали жўнатувчи ёки юк қабул қилиб олувчига юборилган товарларни синчковлик билан текшириш зарур.

Чегаралар орқали контрабанда ашёсини, шу жумладан гиёҳвандлик воситасини олиб ўтаётган шахсларни аниқлаш учун ходимлардан ўта синчковлик, кузатувчанлик, диққатнинг барқарорлиги ва зийраклик талаб этилади.

Айтиб ўтиш лозимки, божхона хизматчиларининг касбий фаолияти мураккаб ва масъулиятли. Унинг самарадорлиги кўплаб омилларга, шу жумладан профессионал муҳим фазилатларнинг шаклланишига боғлиқ бўлиб, улар орасида профайлинг технологиясини қўллаган ҳолда профессионал кузатувнинг муҳим психологик техникаларини қўллаган ҳолда эҳтимолий хавфга эга бўлган шахсни тутиш ҳам долзарб вазифалардан бири бўлиб қолмоқда. [3]

Божхона ходими чегара орқали ҳаракатланаётган ҳар бир йўловчини синчковлик билан кузатувдан ўтказиши лозим. Ходимлар психологик кузатишнинг психологик механизмларининг хусусиятларини билиши керак, бу одамларнинг ҳолатини ва ривожланаётган ҳолатларни таҳлил қилиши ва баҳолашнинг аниқлигига таъсир қилади, бу асосан билинар-билимас даражада ишлайди. Жумладан, божхона ходими чегарада нималарга эътибор бериши лозим бўлади [4]:

- Йўловчи шахс ўзини танитгани кабини, йўқми, аниқлик киритиш;
- Йўловчи шахснинг негатив нияти борми, йўқми, аниқлаш;
- Йўловчининг юзида қўрқув, безовталиқ, айбдорлик қайғу бор ёки ҳиссиёт акс этган этмаган, аниқлаш;
- Контекст билан ташқи кўриниш мутаносиблигини аниқлаш.

Ушбу ўринда шуни айтиши жоизки, чегара божхона постларида хизмат фаолиятини олиб бораётган юқори малакали ва тажрибали божхона ходимлари юқоридаги каби мураккаб вазифаларни амалга ошириши давомида ўзлари сезмаган ва билмаган ҳолда ўзларини шахсий қобилиятларига таянган ҳолда профайлинг технологияларидан фойдаланишади.

Шунингдек, профайлинг технологиясига тўхталиб ўтадиган бўлсак, профайлинг атамаси инглизча «profile» - профил, қиёфа маъносини англатиб, бу орқали шахснинг новербал хатти-ҳаракатлари ва уларни ўзига хос хусусиятларини баҳолаш ва таҳлил қилиши орқали шахснинг ҳаракатларига ҳаққоний баҳо бериши жараёни амалга оширилади. Бунда профайлерлар асосан мимика, жестлар, хатти-ҳаракатнинг ўзига хос хусусиятларини, нутқнинг

психолінгвистик қонуниятларини ва вербал мулоқотнинг паралингвистик аломатларини ўрганиш орқали ўз мақсадига эришади. Профайлинг технологияси бир бирини тўлдирувчи иккита методдан, яъни психологик кузатиш ва сўров (суҳбат) методларидан ташкил топган. Ушбу тарифлардан шунини хулоса қилиб айтишим мумкинки, божхона ходимларининг ҳар бири ўз фаолияти давомида қайсидир маънода “профайлер” вазифасини ўтайди.

Божхона ходими ўз функционал вазифасини бажариши давомида, Ўзбекистон Республикасининг нафақат иқтисодий балки ҳудудий яхлитлигини ва конституциявий тузумини ҳам ҳимоя қилади. Чегара божхона постларининг божхона ходимлари Ўзбекистонга кириб келаётган фуқаролар билан яқиндан ишлаш давомида, ушбу фуқаролар билан бирга кириб келиши мумкин бўлган ҳар қандай хавф билан ҳам шу каби яқин бўлади. Ушбу хавфлар ҳақида тезкор маълумотлар бўлган тақдирдагина бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходимлари ушбунини олдини олиш учун чора кўра олишлари мумкин, аксинча ҳолатларда божхона ходимларининг салоҳиятига таянмасликни иложи йўқ.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, ушбу профайлинг методларидан фойдаланиш давомида, қўшни давлатларнинг урф-одатлари, ахлоқий-тарбиявий ва психологик хусусиятлари каби ўзгарувчи ва профайлинг методларига бевосита таъсир ўтказувчи омилларни ҳисобга олиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бунинг сабаби шундаки, турли хил миллар ва элат вакилларининг психологик портретлари турли бўлганлиги учун, уларни таҳлил қилиш, тўғри баҳолай олиш ва кузатув объектларидан тўғри маълумотларни олиш жараёни ўзгарувчан ва бир мунча мураккаб ҳисобланади.

Бу борада халқаро миқёсда амалга оширилаётган ишлар хусусан Россия, АҚШ, Исроил ва бошқа ривожланган давлатлар тажрибаларига назар соладиган бўлсак, ушбу давлатларда жиноятчиларни фош этиш, қотилларни аниқлаш, террорчиларни фаолиятларини олдини олиш, криминоген муҳит элементларини таҳлил қилиш, транспорт хавфсизлигини таъминлаш давомида профайлинг методларидан самарали фойдаланиш орқали ўз олдига қўйган мақсадларига эришмоқдалар. [4,27-29]

Лекин, ўз фаолиятида профайлинг технологиясини қўллаётган ходим алоҳида қуйидаги қоидаларга эътибор бериб йўловчини текшириши лозим, яъни ҳар бир йўловчининг (ташриф буюрувчининг) ижтимоий келиб чиқиши, мавқеи, миллати, дини, ирқи, тили, жинсидан қатъий назар потенциал ҳуқуқбузарга қараган каби кўздан кечириши ва бу шахслар билан профессионал мулоқотга ёки божхона назорати шаклларини қўллаш жараёнига уларнинг мавқеи ҳеч қандай таъсир кўрсатмаслиги керак. Потенциал ҳуқуқбузар гумон

қилинаётганини сезмаслиги керак ва ҳеч қайси бир шахсга очикдан-очик ишонч билдирилмаслиги керак, чунки бу умуман профайлинг натижаларига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Профайлинг усулини қўллашда божхона назорати статистик маълумотларни йиғиш ва уларни қайта ишлаш жараёни орқали турли тоифадаги хавф гуруҳлари аниқланади. Хавф гуруҳига кирувчи рейслар, географик яшаш ҳудудига кўра хавф гуруҳига кирувчи йўловчилар категориялари мавжуд. Бундан ташқари, рейслар маълум контрабанда товарлари, гиёҳвандлик моддалари бўйича ҳам хавф гуруҳларига киритилади.

Масалан, тилла буюмлар контрабандаси асосан Истанбул, Боку йўналишлари орқали олиб келинади. Бу хилдаги қонунбузарликлар билан кўпроқ 25-40 ёшлар оралиғидаги аёллар шуғулланишади.

Ақидапарастлик адабиётлари эса асосан Лаҳор, Эрон, Истанбулдан Россия йўналиши бўйича келтирилади. Ҳозирги пайтда бу каби адабиётларнинг кириб келиши кескин камайган, аммо, электрон компьютер воситаларининг ривожланиши натижасида ақидапарастлик адабиётларини олиб кириш усуллари такомиллашган. Ҳозирги кунда ноутбуклар, дискет ёки флешка ёрдамида бу каби адабиётларнинг юзлаб нусхаларини олиб келиш мумкин. Шунинг учун божхона ўтиш жойларида ушбу турдаги воситалар мутахассис иштирокида жиддий кўрикдан ўтказилиши лозим.

ХУЛОСА

Божхона тизимида фаолият юритаётган божхона ходимлари давлат божхона чегараларида фаолият юритар экан, фуқаролар билан ишлаш, улар билан мулоқот қилиш ҳамда уларни божхона назоратидан ўтказиш ушбу фаолиятнинг асосий қисми ҳисобланади. Бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар давлатимиз хавфсизлигига қандай жавобгар бўлса, божхона ходимлари ҳам бирдек жавобгардир. Мамлакатимизга ташқи томондан келиши мумкин бўлган хавф ва таҳдидларни олдини олишда божхона ходими учун керак бўладиган бир қанча малака ва кўникмаларнинг асосийларидан бири бу профайлингдир. Ушбу салоҳиятни мунтазам ривожлантириб бориш, ҳамда унга таянч бўладиган қобилиятларни шакллантириб бориш, хусусан кузатувчанлик, диққат, бошқа инсонларни яхшироқ ўқий олиш, зиддиятли вазиятларни таҳлил қилиш, ўз-ўзини назорат ва бошқаларга нисбатан бўлган ўз муносабатига таъсир ўтказа олиш малакасини, шунингдек, суҳбат олиб бориш техникаси, ўз нуқтаи-назарини баён қила олиш ва асослаш малакаларини мунтазам эгаллаб бориши талаб этилади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат божхона хизмати тўғрисида”ги Қонуни. <https://lex.uz/docs/4000640>
2. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат божхона хизмати тўғрисида”ги Қонуни ЎЗҚ-502-сон 2018 йил 18 октябрь 3-модда.
3. М.Қодиров (2021). Божхона хизмати ходимлари фаолиятида профайлингга оид бўлган касбий кузатувчанлик сифатларини шакллантириш хусусиятлари. *Academic Research in Educational Sciences*, 823-824.
4. М.С.Қодиров, С.Х. Шомирзаев. (2019). Божхона профайлинги. Маърузалар курси. Т.: БИ. 48.